

บทที่ 5

บทสรุป

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนระดับปฐมวัย ผู้วิจัยเลือกโรงเรียนและชุมชนบ้านพระม่วง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง เป็นพื้นที่เป้าหมายในการวิจัย โดยมีกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยคือนักเรียนในระดับชั้นอนุบาลปีที่ 2 ที่กำลังเรียนอยู่ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2542 วิธีดำเนินการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาทดลองใช้ในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่แก่นักเรียนกลุ่มเป้าหมาย กระบวนการวิจัยได้มุ่งเน้นให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องของทุกฝ่าย ซึ่งได้แก่ฝ่ายผู้วิจัย ฝ่ายคณะครู ฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียน ฝ่ายผู้นำศาสนา และฝ่ายผู้นำชุมชนกลุ่มต่างๆ ซึ่งทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาด้านความคิดสร้างสรรค์ให้แก่แก่นักเรียนกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยมี 5 ขั้น ดังนี้ คือ 1) ขั้นศึกษา วิเคราะห์ พิจารณาปัญหาและสาเหตุของปัญหา 2) ขั้นวางแผนการปฏิบัติงาน 3) ขั้นปฏิบัติงานตามแผน 4) ขั้นติดตามประเมินผลระหว่างการปฏิบัติงาน และ 5) ขั้นประเมินผลการปฏิบัติงานเมื่อสิ้นสุดกระบวนการวิจัย ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบบันทึกพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัย แบบสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ แบบสังเกตพฤติกรรมด้านความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียน แบบประเมินผลงานด้านความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียน และแบบวัดความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนกลุ่มเป้าหมายระหว่างก่อนและหลังเข้าร่วมกระบวนการวิจัย วิเคราะห์ผลการวิจัยตามหลักของวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบของการบรรยาย ซึ่งนำเสนอผลการวิจัยออกเป็น 3 ตอน คือ 1) ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั่วไปของชุมชนและโรงเรียนบ้านพระม่วง 2) ผลการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัย 3) ผลการพัฒนาด้านความคิดสร้างสรรค์ของ นักเรียนกลุ่มเป้าหมายที่เกิดจากกระบวนการวิจัย โดยนำเสนอผลการวิจัยทั้งในรูปแบบเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

สรุปผลการวิจัย

จากผลการนำกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไปใช้ในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่นักเรียน สรุปได้ดังนี้

1. สภาพแวดล้อมของชุมชนและของโรงเรียนบ้านพระม่วง

1.1 สภาพแวดล้อมของชุมชนบ้านพระม่วง

ชุมชนบ้านพระม่วงตั้งอยู่ในเขตบริการของโรงเรียนบ้านพระม่วง มีประมาณ 310 ครอบครัว เป็นชายประมาณ 792 คน หญิงประมาณ 768 คนรวมทั้งสิ้นประมาณ 1,560 คน ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ดังนั้นวัฒนธรรมของชาวบ้านของชุมชนแห่งนี้ได้ยึดหลักของประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนอิสลามที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัด ชาวบ้านในชุมชนใช้ภาษาได้เป็นภาษาในการสื่อสาร ด้านการศึกษาพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จบการศึกษาภาคบังคับในระดับประถมศึกษา ด้านการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานพบว่าชาวบ้านในชุมชนนี้เลี้ยงดูบุตรหลานโดยมุ่งเน้นให้บุตรหลานเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ผู้ปกครองอย่างเคร่งครัดและยึดแนวทางของศาสนาอิสลามมาเป็นกรอบในการอบรมสั่งสอนบุตรหลานอีกด้วย ในส่วนด้านความสัมพันธ์ภายในชุมชนพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีความใกล้ชิดกันทางเครือญาติ ส่วนด้านการประกอบอาชีพพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการประมง และทำสวนยางพารา ในด้านองค์กรของชาวบ้านในชุมชนพบว่าชาวบ้านมีการรวมกลุ่มเพื่อร่วมกิจกรรมต่างๆหลายกลุ่มเช่น กลุ่มผู้นำด้านศาสนาอิสลาม กลุ่มผู้นำหมู่บ้าน ฯลฯ

1.2 สภาพแวดล้อมของโรงเรียนบ้านพระม่วง

โรงเรียนบ้านพระม่วงตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ต.นาเกลือ อ. กันตัง จ.ตรัง โรงเรียนก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2478 รวมอายุถึงปัจจุบัน 66 ปี มีบุคลากรทั้งหมดจำนวน 13 คน โดยมีข้าราชการครูจำนวน 12 คน เป็นชาย 8 คน เป็นหญิง 4 คน และนักการภารโรงจำนวน 1 คน โรงเรียนเปิดทำการสอนการศึกษาภาคบังคับ คือเปิดทำการสอนในระดับก่อนประถมศึกษา ตั้งแต่ชั้นอนุบาลปีที่ 1 จนถึงชั้นอนุบาลปีที่ 2 และระดับชั้นประถมศึกษา ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 รวมเปิดการเรียนการสอนทั้งหมด 10 ห้องเรียน มีจำนวนนักเรียนรวมทั้งสิ้น 262 คน เป็นนักเรียนชาย 141คน เป็นนักเรียนหญิง 121 คน ปัจจุบันโรงเรียนเป็นที่ตั้งของศูนย์วิชาการกลุ่มโรงเรียนปากน้ำ ซึ่งมีโรงเรียนประถมศึกษาอยู่ในกลุ่มนี้ทั้งหมด 5 โรงเรียน และโรงเรียนนี้อยู่ในโครงการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการอีกด้วย

2. ผลการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัยแต่ละชั้น

2.1 ผลการมีส่วนร่วมชั้นศึกษาวิเคราะห์พิจารณาปัญหาและสาเหตุของปัญหา

ชั้นนี้เป็นชั้นที่สำคัญของวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นชั้นที่มุ่งเน้นให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายในการวิจัยได้มีส่วนร่วมในการพิจารณาปัญหานักเรียนมีพฤติกรรมที่ควรได้รับการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นปัญหาที่ต้องการแก้ไขร่วมกัน ชั้นนี้ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ในปัญหาดังกล่าวและร่วมกันตรวจสอบปัญหาซึ่งกันและกัน ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการนำปัญหาการวิจัย ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดจากการร่วมกันวิเคราะห์ระหว่างฝ่ายผู้วิจัยกับฝ่ายคณะครู โดยผู้วิจัยนำปัญหาดังกล่าวไปตรวจสอบกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับฝ่ายต่างๆในชุมชน ซึ่งปรากฏว่าปัญหาที่นำไปตรวจสอบกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องดังกล่าวนั้น พบว่าเป็นสภาพปัญหาเดียวกันที่เกิดขึ้นในชุมชน และชุมชนมีความคิดเห็นตรงกันที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหานี้ ซึ่งต่อมาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัยได้ร่วมกันประชุมเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับลักษณะของปัญหาและร่วมกันตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาและร่วมกันกำหนดสาเหตุของปัญหาดังกล่าวในวันที่ 8 มิถุนายน 2542 ระหว่างเวลา 13.00 น. – 16.30 น. ณ อาคารเอนกประสงค์ของโรงเรียน ซึ่งการประชุมในชั้นตอนนี้มีผู้เกี่ยวข้องเข้าร่วมการประชุมทั้งหมดจำนวน 55 คน ผู้เข้าร่วมการประชุมได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพปัญหาการวิจัย และร่วมอภิปรายถึงสาเหตุของการเกิดปัญหาดังกล่าว และร่วมกันจัดลำดับสาเหตุของปัญหาตามลำดับความสำคัญของแต่ละฝ่ายดังนี้

สาเหตุปัญหาของฝ่ายคณะครูมีดังนี้

1. โรงเรียนมีการประสานงานกับฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนหรือชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่นักเรียนร่วมกับทางโรงเรียนยังน้อยอยู่
2. ครูผู้สอนจัดกิจกรรมเสริมที่มุ่งเน้นการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่นักเรียนยังน้อย
3. สื่อหรือวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่นักเรียนดังกล่าวยังมีไม่เพียงพอ

สาเหตุปัญหาของฝ่ายพ่อแม่หรือผู้ปกครองนักเรียน

1. การมีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่เรียนยังน้อย
  2. ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะพฤติกรรมด้านความคิดสร้างสรรค์
- ประโยชน์และหลักการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาด้านดังกล่าวให้บุตรหลานที่บ้าน

3. ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทการมีส่วนร่วมพัฒนาความคิดสร้างสรรค์
ให้แก่นักเรียนร่วมกับทางโรงเรียน

4. ขาดความรู้ความเข้าใจในการผลิตหรือเลือกซื้อสื่อหรือของเล่นที่ช่วยพัฒนา
ความคิดสร้างสรรค์ให้แก่บุตรหลานที่บ้าน

5. ขาดการรวมกลุ่มกันในการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในการเลี้ยงดูบุตร
หลานที่บ้าน

สาเหตุปัญหาของฝ่ายผู้นำศาสนาและฝ่ายผู้นำชุมชนกลุ่มต่าง ๆ

1. การมีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่เรียนยังน้อย
2. ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะพฤติกรรมด้านความคิดสร้างสรรค์
ประโยชน์ และหลักการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาด้านดังกล่าวให้แก่เด็กในชุมชน
3. ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทการมีส่วนร่วมพัฒนาความคิดสร้างสรรค์
ให้แก่เรียนร่วมกับทางโรงเรียน

2.2 ผลการมีส่วนร่วมขึ้นวางแผนการปฏิบัติงาน

หลังจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายร่วมกันศึกษาวิเคราะห์พิจารณาถึงสาเหตุของ
ปัญหาการวิจัยในขั้นที่ผ่านมาแล้ว ในขั้นนี้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ร่วมประชุมเพื่อ
วางแผนการปฏิบัติงาน
ในวันที่ 11 มิถุนายน 2542 ระหว่างเวลา 13.00 น. – 16.30 น. ณ อาคารเอนกประสงค์ของโรงเรียน
การประชุมครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งสิ้นจำนวน 63 คน โดยที่ประชุมได้ร่วมกันพิจารณากำหนดแนว
ทางวางแผนการปฏิบัติงานร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่ควรได้รับการพัฒนาความ
คิดสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นปัญหาของการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

ฝ่ายคณะครู

1. แผนงานการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่นักเรียน
2. แผนงานการรวมกลุ่มเพื่อผลิตสื่อและของเล่นที่บ้าน
3. แผนงานครูอนุบาลสำรวจ
4. แผนงานการประชุมสัมพันธการวิจัย

ฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียน

1. แผนงานการรวมกลุ่มแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเลี้ยงดูบุตรหลาน
2. แผนงานเยี่ยมโรงเรียน
3. แผนงานประชาสัมพันธ์การวิจัย

ฝ่ายผู้นำศาสนา

1. แผนงานประชาสัมพันธ์การวิจัย
2. แผนงานเยี่ยมโรงเรียน

ฝ่ายผู้นำชุมชน

1. แผนงานประชาสัมพันธ์การวิจัย
2. แผนงานจัดหางบประมาณ
3. แผนงานเยี่ยมโรงเรียน

จากแนวทางการแก้ปัญหาดังกล่าว ที่ประชุมได้นำแนวทางการแก้ปัญหาดังกล่าวไปเขียนเป็นโครงการต่างๆขึ้น เพื่อความสะดวกในการนำไปปฏิบัติและการประเมินผลการปฏิบัติงาน โดยที่ประชุมได้มอบหมายให้ตัวแทนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายร่วมกับผู้มีความรู้และประสบการณ์ในการเขียนโครงการ ซึ่งได้แก่ฝ่ายคณะครูและฝ่ายผู้นำชุมชนร่วมกันจัดทำโครงการดังกล่าวขึ้นในวันที่ 14 มิถุนายน 2542 เวลา 13.00 น. – 16.30 น. ณ ห้องประชุมศูนย์วิชาการกลุ่มโรงเรียน ซึ่งการประชุมครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมการประชุมทั้งสิ้นจำนวน 15 คน

2.3 ผลการมีส่วนร่วมชั้นปฏิบัติงานตามแผน

ชั้นนี้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานตามโครงการต่างๆที่ได้ร่วมกันจัดทำขึ้น ซึ่งขั้นตอนนี้ผู้วิจัยเป็นเพียงผู้ประสานงานและอำนวยความสะดวกในการงาน ซึ่งผลการมีส่วนร่วมของแต่ละฝ่ายในการปฏิบัติงานตามโครงการต่างๆสรุปได้ดังนี้

2.3.1 ผลการมีส่วนร่วมปฏิบัติงานตามโครงการประชาสัมพันธ์การวิจัย

โครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่ายในกระบวนการวิจัยร่วมกันประชาสัมพันธ์การวิจัยให้ชุมชนรับทราบ ซึ่งผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยได้ใช้วิธีการ เวลา สถานที่และสถานที่ต่างๆ กันในการปฏิบัติงานตามโครงการนี้ดังนี้

ฝ่ายคณะครู

คณะครูทุกคนมีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์การวิจัย ดังนี้คือ ผู้บริหารโรงเรียน ใช้การประชุมผู้บริหารโรงเรียนในกลุ่มโรงเรียน การประชุมผู้บริหารโรงเรียนในระดับอำเภอหรือระดับ จังหวัดในการประชาสัมพันธ์การวิจัยให้ผู้บริหารโรงเรียน และคณะครูในโรงเรียนอื่นๆหรือหน่วยงานอื่นรับทราบ ส่วนคณะครูคนอื่นๆใช้เวลาในขณะที่นักเรียนทำกิจกรรมหน้าเสาธงในการประชาสัมพันธ์การวิจัยให้นักเรียนทราบและเน้นย้ำให้นักเรียนไปประชาสัมพันธ์ต่อให้พ่อแม่ผู้ปกครองได้รับทราบด้วย นอกจากนี้คณะครูที่มีครอบครัวอยู่ในชุมชนจำนวน 3 คนและเปิดร้านขายของชำมีส่วนสำคัญในการประชาสัมพันธ์การวิจัยให้แก่ชาวบ้านในชุมชนได้ทราบอีกด้วย ส่วนการประชาสัมพันธ์การวิจัยให้พ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนทราบโดยตรงนั้นคณะครูทุกคนได้ใช้เวลาที่พ่อแม่ผู้ปกครองมารับ ส่งนักเรียนในโรงเรียนในการประชาสัมพันธ์เรื่องดังกล่าว

ฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียน

พ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนมีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์ให้แก่ชาวบ้านในชุมชน ได้รับทราบโดยวิธีการบอกแบบปากต่อปากกับเพื่อนบ้านในหมู่บ้านแห่งนี้และเพื่อนบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียง

ฝ่ายผู้นำศาสนาอิสลาม

ฝ่ายผู้นำศาสนาอิสลามมีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์การวิจัยให้ชาวบ้าน ได้รับทราบโดยใช้โอกาสในขณะที่ชาวบ้านมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่สุเหร่าของหมู่บ้าน และในโอกาสการประชุมคณะกรรมการของสุเหร่า และมอบหมายให้ครูสอนศาสนาช่วยประชาสัมพันธ์การวิจัยให้ชาวบ้านได้ทราบอีกด้วย

ฝ่ายผู้นำชุมชนกลุ่มต่างๆ

ผู้นำชุมชนกลุ่มต่างๆได้ประชาสัมพันธ์การวิจัยให้ชาวบ้านทั่วไปได้ทราบ ในโอกาสการประชุมชาวบ้านซึ่งจัดเป็นประจำทุกเดือน หรือการประชุมเฉพาะกิจต่างๆ นอกจากนี้ฝ่ายผู้นำชุมชนได้ขอความร่วมมือจากหน่วยงานราชการอื่นๆในหมู่บ้านเช่นสถานีอนามัย เพื่อช่วยประชาสัมพันธ์การวิจัยให้แก่ชาวบ้านที่มาขอรับบริการได้รับทราบด้วย

จากผลที่เกิดจากการร่วมกันปฏิบัติงานตามโครงการนี้พบว่า ชาวบ้านในชุมชนนี้ ทุกคนและชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียงได้รับทราบเกี่ยวกับการวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างดี

2.3.2 ผลการมีส่วนร่วมปฏิบัติงานตามโครงการจัดหางบประมาณ

โครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดหาเงินใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการจัดทำโครงการต่างๆในกระบวนการวิจัย โดยฝ่ายผู้นำชุมชนกลุ่มต่างๆเป็นผู้รับผิดชอบการดำเนินงานตามโครงการ โดยได้มีการจัดประชุมกลุ่มเพื่อวางแผนการดำเนินงานในวันที่ 15 มิถุนายน 2542 ระหว่างเวลา 16.00 น. – 18.00 น. ณ บ้านของผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 การประชุมครั้งนี้มีผู้นำชุมชนกลุ่มต่างๆเข้าร่วมการประชุมจำนวน 15 คน ซึ่งที่ประชุมกลุ่มได้เห็นชอบให้มีการเปิดรับบริจาคเงินจากชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเงินส่วนหนึ่งทางฝ่ายผู้นำหมู่บ้านเป็นผู้จัดหาโดยนำเงินจากงบประมาณการพัฒนาหมู่บ้านมาสมทบด้วย เพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายต่างๆในกระบวนการวิจัยครั้งนี้ โดยผู้นำชุมชนกลุ่มต่างๆได้ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านได้ทราบและเริ่มขอรับบริจาคตั้งแต่วันที่ 16 มิถุนายน 2542 ถึง วันที่ 30 มิถุนายน 2542 โดยใช้บ้านของผู้ใหญ่บ้านเป็นศูนย์กลางการรับบริจาคมดังกล่าว ซึ่งจากผลการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานตามโครงการนี้ได้เงินจำนวนทั้งสิ้น 5,653 บาท โดยได้รับเงินบริจาคจากชาวบ้านจำนวน 2,153 บาท คณะครูร่วมบริจาค 1,500 บาท และจากการดึงเงินจากงบประมาณพัฒนาหมู่บ้านของกลุ่มผู้นำหมู่บ้านเป็นจำนวนเงิน 2,000 บาท ซึ่งเงินจำนวนดังกล่าวได้นำมาเป็นค่าใช้จ่ายในกระบวนการวิจัยครั้งนี้ โดยเมื่อสิ้นสุดกระบวนการวิจัยปรากฏว่ามีเงินเหลืออยู่จำนวน 1,500 บาท ซึ่งที่ประชุมผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเห็นชอบให้นำเงินที่เหลือเก็บไว้เป็นกองกลางสำหรับนำไปใช้พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่เด็กในชุมชนต่อไป

2.3.3 ผลการมีส่วนร่วมปฏิบัติงานตามโครงการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่นักเรียน

โครงการนี้เป็นโครงการต่อเนื่องตลอดปีการศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมกันนำแนวทางการจัดกิจกรรมที่มุ่งเน้นการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์มาจัดให้แก่นักเรียนในโรงเรียน ซึ่งเป็นโครงการที่รับผิดชอบโดยฝ่ายคณะครู วิธีการดำเนินงานตามโครงการนี้คือนำแนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ที่ผู้วิจัยและคณะครูร่วมกันสร้างขึ้นจำนวนทั้งสิ้น 52 กิจกรรมจัดให้แก่เรียนกลุ่มเป้าหมายทุกวันๆละ 1 กิจกรรมนอกเหนือจากการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามปกติ โดยเริ่มจัดกิจกรรมดังกล่าวให้แก่เรียนในวันที่ 1 มิถุนายน 2542 เป็นต้นไป การดำเนินงานตามโครงการนี้ครูประจำชั้นอนุบาลปีที่ 2 ร่วมกับคณะครูคนอื่นๆที่มีความสามารถพิเศษเฉพาะด้าน

เช่นครูสอนวิชาศิลปะศึกษา ครูสอนวิชาพลศึกษา ครูสอนวิชากลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ (กพอ.) และครูสอนวิชาภาษาไทย ได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมดังกล่าวให้แก่นักเรียนด้วย ซึ่งผลจากการมีส่วนร่วมของคณะครูในการจัดกิจกรรมดังกล่าวสามารถสร้างแรงจูงใจให้แก่นักเรียน ทำให้นักเรียนเกิดความสนใจและมีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวเพิ่มมากยิ่งขึ้น ซึ่งส่งผลต่อพัฒนาการด้านความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนกลุ่มเป้าหมายให้มีเพิ่มมากขึ้น

2.3.4 ผลการมีส่วนร่วมปฏิบัติงานตามโครงการรวมกลุ่มผลิตสื่อและของเล่นจากวัสดุพื้นบ้าน

โครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวมกลุ่มกันผลิตสื่อและของเล่นจากวัสดุพื้นบ้าน โดยเน้นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานตามโครงการดังกล่าว โครงการนี้ ฝ่ายคณะครูร่วมกับผู้นำด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ การดำเนินงานตามโครงการนี้มีการจัดประชุมผู้มีส่วนร่วมทั้งหมด 3 ครั้ง โดยการประชุมครั้งแรกจัดขึ้นในวันที่ 16 มิถุนายน 2542 ระหว่างเวลา 13.00 น. – 15.00 น. ณ อาคารเอนกประสงค์ของโรงเรียน การประชุมครั้งนี้เป็นการประชุมตัวแทนของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันวางแผนการดำเนินงานในโครงการดังกล่าว โดยมีตัวแทนของฝ่ายต่างๆ เข้าร่วมประชุมจำนวนทั้งสิ้น 25 คน ส่วนการประชุมครั้งที่ 2 เป็นการประชุมอบรมเชิงปฏิบัติการการผลิตสื่ออย่างง่ายให้แก่พ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งจัดขึ้นในวันที่ 21 มิถุนายน 2542 ตั้งแต่เวลา 13.00 น. – 16.30 น. ณ อาคารเอนกประสงค์ของโรงเรียน การประชุมครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด 48 คน โดยคณะครูซึ่งเป็นวิทยากรการอบรมได้ฝึกให้พ่อแม่ผู้ปกครองนำวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นมาประดิษฐ์เป็นสื่อสำหรับใช้พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่บุตรหลานที่บ้าน ซึ่งผู้เข้าร่วมการอบรมได้ให้ความสนใจและความกระตือรือร้นในการร่วมกิจกรรมดังกล่าวเป็นอย่างมาก ซึ่งผลจากการประชุมอบรมเชิงปฏิบัติการดังกล่าว ผู้เข้าร่วมการอบรมสามารถร่วมกันผลิตสื่อดังกล่าวมีจำนวนทั้งสิ้น 75 ชิ้น ซึ่งผลงานของผู้เข้าร่วมการอบรมส่วนใหญ่มีความคิดริเริ่มคือผลงานมีความแปลกใหม่และแตกต่างจากผลงานของคนอื่นๆ นอกจากนี้ผลงานดังกล่าวมีความปราณีตและตกแต่งอย่างสวยงามนอกจากนี้ผลงานดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่นของชุมชนแห่งนี้อีกด้วย ส่วนการประชุมครั้งที่ 3 นั้นเป็นการประชุมเชิงปฏิบัติการการประดิษฐ์ของเล่นจากวัสดุพื้นบ้าน ซึ่งจัดขึ้นในวันที่ 24 มิถุนายน 2542 ระหว่างเวลา 13.00 น.- 17.00 น. ณ บ้านของผู้นำด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีผู้เข้าร่วมการอบรมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้มีจำนวน 50 คน ผู้นำด้าน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นจำนวน 2 คนและตัวแทนของฝ่ายคณะครูจำนวน 2 คนร่วมเป็นคณะกรรมการจัดการอบรม การประชุมอบรมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ผู้เข้าร่วมการอบรมได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้ในการประดิษฐ์สื่อจากวัสดุพื้นบ้านซึ่งกันและกัน โดยผู้เข้าร่วมการอบรมได้ให้ความสนใจและมีส่วนร่วมในการอบรมดังกล่าวเป็นอย่างดี ซึ่งผลการประชุมอบรมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ ผู้เข้าร่วมการอบรมได้ร่วมกันประดิษฐ์ของเล่นจากวัสดุพื้นบ้านเป็นจำนวนทั้งสิ้น 70 ชิ้น โดยของเล่นที่ประดิษฐ์ได้ผู้เข้ารับการอบรมได้นำไปให้บุตรหลานเล่นที่บ้านเพื่อช่วยพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ด้วย

2.3.5 ผลการมีส่วนร่วมปฏิบัติงานตามโครงการ ฐานนุบาลสัญจร

โครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเยี่ยมเยียนพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนโดยให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของพ่อแม่ผู้ปกครองต่อการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้บุตรหลานที่บ้าน ตลอดจนให้การแนะนำการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาในด้านดังกล่าวให้แก่บุตรหลานที่บ้าน วิธีดำเนินงานคือคณะครูได้มอบหมายให้ครูประจำชั้นอนุบาลปีที่ 1 และ 2 จำนวน 2 คน ร่วมกันออกเยี่ยมเยียนพ่อแม่ผู้ปกครองและนักเรียนกลุ่มเป้าหมายทุกคนทุกวันศุกร์ของสัปดาห์นอกเหนือจากการเยี่ยมบ้านของนักเรียนตามปกติ ซึ่งทำเป็นประจำอยู่แล้ว โดยเริ่มดำเนินงานดังกล่าวตั้งแต่วันที่ 25 มิถุนายน 2542 ตั้งแต่เวลา 16.00 น. – 18.00 น. โดยตัวแทนคณะครูได้ร่วมกันให้ความรู้และแนะนำวิธีการจัดกิจกรรมต่างๆที่ช่วยพัฒนาความคิดสร้างสรรค์แก่พ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียน นอกจากนี้ยังได้ติดตามสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนในด้านดังกล่าวด้วย อีกทั้งได้ช่วยพ่อแม่ผู้ปกครองที่ประสบปัญหาการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาในด้านดังกล่าวให้แก่บุตรหลานที่บ้านด้วย ซึ่งผลจากการดำเนินงานตามโครงการนี้พบว่า พ่อแม่ผู้ปกครองมีความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของตนเองต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้บุตรหลานที่บ้านเพิ่มมากขึ้น และสามารถกระตุ้นให้พ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่างๆเพื่อช่วยพัฒนาด้านความคิดสร้างสรรค์ให้บุตรหลานที่บ้านเพิ่มมากขึ้น และสามารถช่วยเหลือพ่อแม่ผู้ปกครองจำนวน 2 คนที่ประสบปัญหาการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาในด้านดังกล่าวให้แก่บุตรหลานที่บ้านจนสามารถทำให้นักชดดังกล่าวสามารถจัดกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้บุตรหลานที่บ้านได้ ในส่วนผลการดำเนินงานที่เกิดกับนักเรียนนั้น จากการติดตามพฤติกรรมในด้านดังกล่าวของนักเรียนที่บ้านพบว่านักเรียนมีพฤติกรรมด้านความคิดสร้างสรรค์เพิ่มมากยิ่งขึ้น

2.3.6 ผลการมีส่วนร่วมปฏิบัติงานตามโครงการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่บุตรหลาน

โครงการนี้รับผิดชอบโดยฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียน โครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งเน้นให้พ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนกลุ่มเป้าหมายได้รวมตัวกันแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ด้านการเลี้ยงดูบุตรหลานโดยเฉพาะในด้านการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งโครงการนี้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ร่วมกันจัดประชุมกลุ่มจำนวน 5 ครั้ง การประชุมกลุ่มครั้งแรกเพื่อร่วมกันวางแผนการดำเนินงานและร่วมกันคัดเลือกกลุ่มแกนนำจากฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนในวันที่ 18 มิถุนายน 2542 ระหว่างเวลา 13.00 น. - 16.30 น. ณ อาคารเอนกประสงค์ของโรงเรียน การประชุมครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมการประชุมจำนวน 32 คน โดยในเบื้องต้นได้กลุ่มแกนนำทั้งสิ้นจำนวน 4 คน ส่วนการประชุมกลุ่มในครั้งอื่นๆนั้นเป็นการดำเนินงานตามแผนที่ได้ร่วมกันวางไว้ คือกลุ่มแกนนำได้หมุนเวียนมาด้วยกันถ่ายทอดประสบการณ์การเลี้ยงดูบุตรหลานโดยเฉพาะในด้านการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่บุตรหลานที่บ้าน โดยจัดกิจกรรมการประชุมดังกล่าวขึ้นทุกๆ 2 สัปดาห์ตลอดกระบวนการวิจัย ซึ่งการจัดกิจกรรมดังกล่าวฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนได้ให้ความร่วมมือและให้ความสนใจเป็นอย่างมาก โดยหลังจากที่กลุ่มแกนนำได้มาถ่ายทอดประสบการณ์ในด้านดังกล่าวทุกครั้งปรากฏว่ามีพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนได้ซักถามข้อสงสัยเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้กลุ่มแกนนำได้ให้ความช่วยเหลือพ่อแม่ผู้ปกครองที่ประสบปัญหาการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่บุตรหลานที่บ้าน จำนวน 5 คน และได้ช่วยเหลือบุคคลดังกล่าวในการบริหารจัดการจัดกิจกรรมในด้านดังกล่าวให้แก่บุตรหลานที่บ้านจำนวน 10 ครั้ง

2.3.7 ผลการมีส่วนร่วมปฏิบัติงานตามโครงการเยี่ยมโรงเรียน

โครงการนี้รับผิดชอบโดยผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่ายในกระบวนการวิจัย โครงการดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่มุ่งเน้นการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่เด็กนักเรียนที่โรงเรียนร่วมกับคณะครู การดำเนินงานตามโครงการนี้ได้มีการประชุมตัวแทนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเพื่อร่วมกันวางแผนการดำเนินงานในวันที่ 28 มิถุนายน 2542 ระหว่างเวลา 13.00 น.-15.30 น. ณ อาคารเอนกประสงค์โรงเรียนบ้านพระม่วง การประชุมครั้งนี้ตัวแทนของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเข้าร่วมการประชุมทั้งหมด 20 คน โดยที่ประชุมได้มอบหมายให้แต่ละฝ่ายได้คัดเลือกตัวแทนเพื่อหมุนเวียนกันจัดกิจกรรมต่างๆเพื่อร่วมกันพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้

แก่นักเรียนในโรงเรียน แต่ละฝ่ายได้คัดเลือกตัวแทนซึ่งเป็นผู้ที่มีความสามารถพิเศษในด้านต่างๆ เช่น ด้านการเล่านิทาน ด้านการประดิษฐ์ของเล่น เป็นต้นเป็นผู้จัดกิจกรรมดังกล่าวให้นักเรียน จากนั้นตัวแทนดังกล่าวได้จัดกิจกรรมดังกล่าวให้นักเรียนนอกเหนือจากกิจกรรมการเรียนการสอนตามปกติ ซึ่งครูประจำชั้นได้จัดให้นักเรียนอยู่แล้ว โดยวางแผนการจัดกิจกรรมดังกล่าวร่วมกับครูประจำชั้น โดยจัดกิจกรรมดังกล่าวให้นักเรียนทุกสัปดาห์ๆละ 1 วันๆละประมาณ 30 นาที เมื่อสิ้นสุดกระบวนการวิจัยตัวแทนของแต่ละฝ่ายได้จัดกิจกรรมดังกล่าวให้นักเรียนรวมกันทั้งหมด 8 ครั้ง ซึ่งผลจากการดำเนินงานตามโครงการดังกล่าวพบว่าทำให้นักเรียนเกิดความสนใจและกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวเป็นอย่างมาก และกิจกรรมต่างๆตามโครงการนี้สามารถช่วยพัฒนาพฤติกรรมด้านความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนได้เพิ่มมากยิ่งขึ้น

2.4 ผลการมีส่วนร่วมชั้นติดตามประเมินผลระหว่างการปฏิบัติงาน

ในระหว่างการปฏิบัติงานตามโครงการต่าง ๆ นั้น ผู้วิจัยได้ประสานงานและกระตุ้นการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายตลอดกระบวนการวิจัย โดยการมีส่วนร่วมในชั้นตอนนี้ ตัวแทนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้ตกลงกันเพื่อร่วมกันจัดประชุมติดตามประเมินผลระหว่างการปฏิบัติงานเป็นประจำทุก 2 สัปดาห์ ซึ่งตลอดกระบวนการวิจัยได้จัดการประชุมดังกล่าวจำนวน 4 ครั้ง โดยจัดการประชุมครั้งแรกในวันที่ 25 มิถุนายน 2542 เวลา 13.00 น. – 15.00 น. โดยใช้ห้องศูนย์วิชาการกลุ่มเป็นสถานที่จัดการประชุมทุกครั้ง การมีส่วนร่วมในชั้นตอนนี้คือตัวแทนของผู้เกี่ยวข้องแต่ละฝ่ายได้จัดประชุมเพื่อนำเสนอปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในระหว่างการปฏิบัติงานตามโครงการต่างๆ พร้อมทั้งหาแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวร่วมกัน ซึ่งปัญหาและอุปสรรคที่พบระหว่างการปฏิบัติงานและแนวทางการแก้ไขปัญหของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแต่ละฝ่ายสรุปได้ดังนี้

2.4.1 ปัญหา อุปสรรคที่พบระหว่างการปฏิบัติงานและแนวทางการแก้ไขปัญหของผู้เกี่ยวข้อง

ปัญหาและอุปสรรคที่พบ

1. นักเรียนบางส่วนไม่ค่อยกล้าร่วมกิจกรรมต่างๆที่จัดขึ้นในช่วงแรกๆ และนักเรียนบางคนชอบเลียนแบบเพื่อนๆขณะกำลังทำกิจกรรม
2. นักเรียนบางส่วนไม่ค่อยเคารพกติกาของห้องในขณะที่ร่วมกิจกรรมในห้องเรียน

3. พ่อแม่ผู้ปกครองของนักเรียนจำนวน 2 คนไม่ค่อยเข้าร่วมกระบวนการวิจัย อีกทั้งไม่ให้ความร่วมมือในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้กับบุตรหลานที่บ้าน

แนวทางการแก้ปัญหา

1. ครูประจำชั้นใช้วิธีการต่างๆ เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนอยากเข้าร่วมกิจกรรมและให้นักเรียนได้ใช้ความคิดสร้างสรรค์ของตนเองในการทำกิจกรรมให้มากที่สุด
2. ครูประจำชั้นได้กระตุ้นให้นักเรียนร่วมกันตระหนักและยึดข้อตกลงของห้องเรียนเพิ่มมากขึ้น
3. ตัวแทนของฝ่ายคณะกรรมการร่วมกับฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนได้ให้ความช่วยเหลือแก่พ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนที่ประสบปัญหาการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่นบุตรหลานที่บ้าน

2.4.2 ปัญหา อุปสรรคที่พบระหว่างการปฏิบัติงานและแนวทางการแก้ปัญหาของฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียน

ปัญหาและอุปสรรคที่พบ

1. พ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนขาดความมั่นใจในการเป็นผู้ดำเนินการประชุมกลุ่ม
2. พ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนขาดความมั่นใจในการนำความรู้ด้านการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ที่ได้จากการเข้าร่วมกระบวนการวิจัยในการนำไปจัดให้แก่นบุตรหลานที่บ้าน

แนวทางการแก้ปัญหา

1. ในการประชุมกลุ่มครั้งแรกฝ่ายคณะกรรมการเป็นผู้ดำเนินการจัดประชุมให้ก่อน โดยให้ตัวแทนของฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนเป็นผู้ช่วยคอยสังเกตการณ์การทำหน้าที่ดังกล่าว ซึ่งการประชุมกลุ่มครั้งต่อมาตัวแทนของฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครองสามารถทำหน้าที่ดังกล่าวได้เอง

2. คณะครูมอบหมายให้ครูประจำชั้นระดับอนุบาล 1 และ 2 เป็นตัวแทนของฝ่ายคณะกรรมการเข้าร่วมกิจกรรมในโครงการดังกล่าวด้วย

ส่วนปัญหาและอุปสรรคของฝ่ายผู้นำศาสนาอิสลามและฝ่ายผู้นำชุมชนกลุ่มต่างๆ ปรากฏว่าในระหว่างการปฏิบัติงานตามโครงการต่างๆ ไม่พบปัญหาและอุปสรรคแต่อย่างใด

2.5 ผลการมีส่วนร่วมชั้นประเมินผลเมื่อสิ้นสุดกระบวนการวิจัย

กระบวนการวิจัยในชั้นนี้เป็นชั้นที่มีความสำคัญขั้นตอนหนึ่งของวิธีการวิจัยเชิง

ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่มุ่งเน้นให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายได้ร่วมกันประเมินผลการปฏิบัติงานร่วมกันเมื่อสิ้นสุดกระบวนการวิจัย โดยทุกฝ่ายได้จัดให้มีการประชุมขึ้นในวันที่ 27 สิงหาคม 2542 ตั้งแต่เวลา 13.00 น. – 17.00 น. ณ อาคารเอนกประสงค์ของโรงเรียนบ้านพระม่วง ซึ่งมีผู้เข้าร่วมการประชุมทั้งสิ้นจำนวน 80 คน การประชุมแบ่งเป็น 2 ช่วง ช่วงแรกเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมการประชุมได้ชมการแสดงนิทรรศการผลงานด้านทางความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งเป็นผลงานที่เกิดจากการเข้าร่วมกิจกรรมตลอดกระบวนการวิจัย และการแสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์บนเวทีของนักเรียนดังกล่าว ซึ่งผู้เข้าร่วมการประชุมได้ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก

ส่วนการประชุมช่วงที่สองเป็นการประชุมประเมินผลการร่วมกันปฏิบัติงานตามขั้นตอนและโครงการต่างๆตลอดกระบวนการวิจัย การร่วมกันดำเนินงานในชั้นตอนนี้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นและร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมาร่วมกัน เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายมีความพอใจต่อการทำงานร่วมกันและพอใจผลการร่วมกันปฏิบัติงานตลอดกระบวนการวิจัย นอกจากนี้ทุกฝ่ายได้ร่วมกันตัดสินใจที่จะให้กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานนี้คงอยู่ต่อไปถึงแม้กระบวนการวิจัยจะสิ้นสุดแล้วก็ตามอีกทั้งการจัดนิทรรศการแสดงผลงานด้านความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนนอกจากจะนำเสนอผลงานด้านความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนตลอดกระบวนการวิจัยแล้วผู้มีส่วนเกี่ยวข้องยังได้จัดประมวลภาพถ่ายในเหตุการณ์การมีส่วนร่วมชั้นตอนต่างๆแสดงให้ผู้เข้าร่วมการประชุมและผู้สนใจได้ชมด้วย ซึ่งวิธีการดังกล่าวเท่ากับเป็นการเผยแพร่ผลการวิจัยให้ชุมชนรับทราบด้วย ซึ่งกระบวนการวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการเลือกวิธีการแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นด้วยตนเองและนำกระบวนการทำงานร่วมกันไปใช้แก้ปัญหาดังกล่าวจนประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้และชุมชนได้ร่วมกันพิจารณาที่จะนำวิธีการดังกล่าวไปใช้ในการแก้ปัญหาอื่นๆของชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

3. ผลการพัฒนาด้านความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนที่เกิดจากกระบวนการวิจัย

3.1 ผลการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนเชิงปริมาณ

ผลจากการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยจากแบบวัดความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนระหว่างก่อนเข้าร่วมกระบวนการวิจัยและหลังเข้าร่วมกระบวนการวิจัยพบว่าค่าเฉลี่ยความคิดสร้างสรรค์แยกตามองค์ประกอบ 3 องค์ประกอบและความคิดสร้างสรรค์โดยรวมทุกองค์ประกอบของนักเรียนกลุ่มเป้าหมายหลังเข้าร่วมกระบวนการวิจัยสูงกว่าก่อนเข้าร่วมกระบวนการวิจัย

3.2 ผลการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนเชิงคุณภาพ

3.2.1 พฤติกรรมด้านความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนก่อนเข้าร่วมกระบวนการวิจัย

ก่อนเข้าร่วมกระบวนการวิจัยพบว่านักเรียนกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่มีพฤติกรรมชอบเลียนแบบขณะทำกิจกรรมต่างๆทั้งในขณะที่อยู่ในโรงเรียนและที่บ้าน โดยนักเรียนมีความคิดริเริ่มและความหลากหลายในการทำงานหรือการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นยังน้อยอยู่ อีกทั้งนักเรียนดังกล่าวมีความมั่นใจและความกล้าแสดงออกยังน้อยอยู่เช่นเดียวกัน

3.2.2 พฤติกรรมด้านความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนระหว่างเข้าร่วมกระบวนการวิจัย

ในระหว่างเข้าร่วมกระบวนการวิจัยพบว่า พฤติกรรมด้านความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนกลุ่มเป้าหมาย ที่อยู่ในโรงเรียนและอยู่ที่บ้าน นักเรียนมีพฤติกรรมในด้านดังกล่าวเพิ่มมากขึ้นกว่าก่อนเข้าร่วมกระบวนการวิจัย

3.2.3 พฤติกรรมด้านความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนหลังเข้าร่วมกระบวนการวิจัย

หลังกระบวนการวิจัยสิ้นสุดลง พบว่าพฤติกรรมของนักเรียนกลุ่มเป้าหมายที่แสดงออกในด้านดังกล่าวมีเพิ่มมากขึ้นกว่าช่วงก่อนเข้าร่วมกระบวนการวิจัยและระหว่างเข้าร่วมกระบวนการวิจัย นอกจากนี้นักเรียนดังกล่าวมีความมั่นใจ ความกล้าแสดงออก ความรักความสามัคคีและความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่แก่เพื่อนๆและบุคคลรอบข้างเพิ่มมากยิ่งขึ้น ซึ่งพฤติกรรมต่างๆดังกล่าวของนักเรียนกลุ่มเป้าหมายเป็นตัวบ่งชี้ถึงความสำเร็จของการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย

จากสรุปผลการวิจัยที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด เป็นผลที่แสดงให้เห็นถึงประสิทธิผลของกระบวนการวิจัยนี้ที่สามารถระดมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ปัญหานักเรียนมีพฤติกรรมที่ควรได้รับการพัฒนาด้านความคิดสร้างสรรค์จนส่งผลให้นักเรียนกลุ่มเป้าหมายมีพัฒนาการในด้านดังกล่าวเพิ่มมากขึ้นดังผลการวิจัย และจากการที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งได้แก่ พ่อ

แม่ผู้ปกครอง คณะครู และชุมชนได้ตระหนักและเห็นถึงความสำคัญและมีส่วนร่วมพัฒนาในด้านดังกล่าวให้กับนักเรียนกลุ่มเป้าหมายอย่างจริงจัง ก็ได้ส่งผลให้นักเรียนได้มีโอกาสการพัฒนาด้านความคิดสร้างสรรค์ของตนอย่างเต็มศักยภาพเพื่อเป็นรากฐานอันมั่นคงในการดำรงชีวิตประจำวันและการศึกษาต่อในระดับชั้นที่สูงขึ้นจนสามารถเติบโตเป็นบุคคลที่มีคุณภาพของประเทศชาติต่อไป และจากความสำเร็จของการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยครั้งนี้ ส่งผลให้ชุมชนได้ร่วมกันตัดสินใจนำกระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าวไปใช้ในการพัฒนาด้านความคิดสร้างสรรค์ให้แก่เด็กในชุมชนต่อไปอย่างต่อเนื่องและมีแนวคิดที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาอื่นๆของชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

อภิปรายผล

จากการนำกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไปทดลองใช้ในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่นักเรียนในระดับปฐมวัยในโรงเรียนและชุมชนบ้านพระม่วงซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายของการวิจัยครั้งนี้ สามารถระดมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัยเพื่อร่วมกันพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่เด็กนักเรียนกลุ่มเป้าหมายได้ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ตามที่ได้ตั้งไว้ ซึ่งการดำเนินงานตามกระบวนการวิจัยนี้ เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้เรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน ได้คิดเอง ทำเองและแก้ปัญหาเอง โดยนักวิจัยเป็นเพียงผู้กระตุ้น คอยอำนวยความสะดวก และประสานงานให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมตามกระบวนการวิจัยเท่านั้น ซึ่งจากผลการวิจัยโดยภาพรวมในส่วนของกระบวนการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยนั้นมีความสอดคล้องกับหลักการของวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มุ่งเน้นให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ร่วมกันแก้ไขปัญหาใดปัญหาหนึ่งอย่างเป็นระบบตามขั้นตอนของกระบวนการวิจัยซึ่งกระบวนการวิจัยครั้งนี้มี 5 ขั้นตอน คือขั้นตอนการวิเคราะห์ และพิจารณาปัญหาและสาเหตุของปัญหาร่วมกัน ขั้นตอนการวางแผนการปฏิบัติงานร่วมกัน ขั้นตอนการปฏิบัติงานตามแผน ขั้นตอนการประเมินผลระหว่างการทำงานและขั้นตอนการประเมินผลการปฏิบัติงานเมื่อสิ้นสุดกระบวนการวิจัย ในส่วนการอภิปรายผลการวิจัย ผู้วิจัยนำเสนอการอภิปรายผลการวิจัยใน 2 ประเด็นหลัก คืออภิปรายผลการวิจัยในส่วนของกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกขั้นตอนในกระบวนการวิจัยและอภิปรายในส่วนของผลการพัฒนาด้านความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนที่เกิดจากกระบวนการวิจัยดังนี้

จากผลการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัยพบว่าทุกขั้นตอนในกระบวนการวิจัยสามารถระดมการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆตามกระบวนการวิจัยอย่างสม่ำเสมอและทุกคนเข้าร่วมด้วยความสมัครใจโดยไม่มีใครบังคับแต่อย่างใด นอกจากนี้จากผลการมีส่วนร่วมในขั้นนี้พบว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆอย่างตั้งใจและร่วมแสดงความคิดเห็นในกิจกรรมต่างๆอย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ถึงผลสำเร็จของการวิจัยครั้งนี้ จากผลการวิจัยดังกล่าวผู้วิจัยคิดว่าอาจเป็นเพราะการนำกระบวนการวิจัยนี้มาทดลองใช้ในการแก้ปัญหานักเรียนมีพฤติกรรมที่ควรได้รับการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ในพื้นที่เป้าหมายนี้ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาพื้นที่การวิจัยอย่างละเอียดลึกซึ้ง คือศึกษาทั้งสภาพแวดล้อมของพื้นที่ทั้งทางด้านกายภาพและสภาพแวดล้อมทางสังคม ซึ่งข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยได้นำไปเป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยครั้งนี้ กล่าวคือการศึกษาชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายในการวิจัยอย่างลึกซึ้งในทุกแง่มุมนั้นเป็นการตรวจสอบและวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาของการวิจัยว่ามีสาเหตุหรือปัจจัยใดบ้างที่อาจเป็นที่มาของปัญหาดังกล่าวและปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่ชุมชนให้ความสำคัญหรือไม่ซึ่งแนวคิดนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ อมรา พงศาพิชญ์, 2529, หน้า 25 – 26) ที่กล่าวถึงกลวิธีหลักของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในด้านการศึกษาสภาพของชุมชนก่อนเข้าสู่ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยว่า วิธีการวิจัยนี้เน้นการศึกษาสภาพของชุมชนเพื่อเรียนรู้ปัญหาของชุมชนนอกจากนี้ควรมีการสำรวจทรัพยากรต่างๆที่มีอยู่ในชุมชนทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคลหรือบริการอื่นๆจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนด้วย ซึ่งปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ได้ทราบและตระหนักถึงความสำคัญเป็นอย่างดี ดังนั้นการที่ผู้วิจัยซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานและกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย โดยในขั้นแรกได้ประสานงานให้ผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่ายได้ร่วมกันตรวจสอบปัญหาการวิจัยซึ่งกันและกันว่าแต่ละฝ่ายมีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าวเป็นไปในแนวทางเดียวกันหรือไม่ ซึ่งจากผลการวิจัยทำให้ทราบว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีความคิดเห็นในทางเดียวกันว่าสภาพของปัญหาดังกล่าวมีอยู่จริงและมีความจำเป็นที่ต้องร่วมมือกันแก้ไขอย่างเร่งด่วน เมื่อทุกฝ่ายตระหนักถึงความสำคัญดังกล่าวแล้วจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการระดมการมีส่วนร่วมจากผู้เกี่ยวข้องดังผลการวิจัย ซึ่งจากผลการวิจัยในขั้นตอนนี้สอดคล้องกับคำกล่าวของสมอาจ วงษ์ขมทอง (2536, หน้า 24) ที่กล่าวถึงเทคนิควิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นวิธีการวิจัยที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนใน

ฐานะผู้ร่วมวิจัยและนำไปใช้ในการแก้ปัญหานักวิจัยจะอาศัยการวิจัยนี้เข้าไปช่วยกระตุ้นให้ประชาชนเริ่มพิจารณาปัญหาของชุมชนไปพร้อมๆกับนักวิจัย ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ ช่วยตรวจสอบปัญหาและสาเหตุของปัญหาซึ่งกันและกัน ดังนั้นการมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้จึงชี้ให้เห็นถึงการเริ่มต้นของกระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา ซึ่งมีใช่เป็นปัญหาของผู้วิจัยแต่เพียงอย่างเดียวแต่เป็นปัญหาที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้ร่วมกันพิจารณาและร่วมกันวิเคราะห์ ดังนั้นถ้าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ตระหนักถึงความสำคัญในขั้นตอนนี้แล้วก็จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในขั้นตอนอื่นๆต่อไป ในประเด็นต่อมาที่ผู้วิจัยขอแสดงความคิดเห็นในการมีส่วนร่วมขั้นนี้คือ ในด้านสาเหตุของปัญหานักเรียนมีพฤติกรรมที่ควรได้รับการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ที่แต่ละฝ่ายได้นำเสนอมานั้น ซึ่งพบว่าล้วนแต่เป็นสาเหตุของปัญหาสำคัญที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแต่ละฝ่ายได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นและเลือกมาซึ่งวิธีการดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นและเลือกสาเหตุที่สำคัญซึ่งอาจเป็นที่มาของปัญหาการวิจัยครั้งนี้ และจากผลการวิจัยพบว่าสาเหตุของปัญหาส่วนใหญ่ที่พบคือ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัยโดยเฉพาะฝ่ายพ่อแม่ ผู้ปกครองนักเรียนและผู้นำชุมชนกลุ่มต่างๆขาดความรู้ความเข้าใจในบทบาทของตนเองต่อการมีส่วนร่วมพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่บุตรหลาน และขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่บุตรหลานที่บ้าน ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวคิดของทอร์แรนซ์ (Torrance, 1963, p.1) และแนวคิดของอารี รังสินันท์ (2528, หน้า 258) ที่กล่าวถึงปัญหาการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่เด็กในระดับปฐมวัยว่า พ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูและชุมชนยังไม่เห็นความสำคัญต่อการสนับสนุนหรือการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของเด็กเท่าที่ควร ทั้งนี้เนื่องมาจากหลายสาเหตุแต่สาเหตุสำคัญที่เป็นไปได้คือ การไม่ทราบว่าจะอะไรคือคุณลักษณะทางด้านความคิดสร้างสรรค์ที่ตนควรส่งเสริมและไม่ทราบว่าจะส่งเสริมคุณลักษณะด้านความคิดสร้างสรรค์เหล่านั้นได้อย่างไร และสาเหตุที่สำคัญอีกสาเหตุหนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้เสนอมาคือที่ผ่านมามีความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนต่อการแก้ไขปัญหานักเรียนมีพฤติกรรมที่ควรได้รับการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ก็น้อยอยู่ ซึ่งจากผลการวิจัยในประเด็นนี้จึงมีความสอดคล้องกับผลการวิจัยของสำนักงานกรรมการศึกษาแห่งชาติ(2523) ซึ่งได้ศึกษาการจัดศูนย์เด็กก่อนวัยเรียนในประเทศไทยในด้านความร่วมมือระหว่างศูนย์ดังกล่าวกับกลุ่มผู้ปกครองและชุมชน จากผลการวิจัยพบว่าผู้เกี่ยวข้องมีการร่วมมือกันทำกิจกรรมต่างๆเพียงร้อยละ 11.92 เท่านั้น ดังนั้นในขั้นตอนนี้จากการที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้

ตระหนักและทราบถึงสาเหตุของปัญหาของตนเองแล้ว จึงเป็นการเริ่มต้นที่ดีต่อการมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่อไป นอกจากนี้จากผลการวิจัยที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในขั้นตอนนี้อีกประเด็นหนึ่งที่ควรอภิปรายคือ ผู้วิจัยคิดว่าจากผลการวิจัยดังกล่าวอาจเป็นเพราะจากสภาพแวดล้อมของชุมชนนี้ ซึ่งเป็นชุมชนมุสลิมและเป็นชุมชนที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ให้ความเคารพนับถือผู้อาวุโสในชุมชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้อาวุโสที่เป็นผู้นำทางศาสนาอิสลาม ดังนั้นการที่ฝ่ายผู้นำศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยครั้งนี้โดยเฉพาะการเป็นผู้ทำหน้าที่ตรวจสอบกิจกรรมต่างๆในกระบวนการวิจัยว่ามีกิจกรรมใดที่ขัดแย้งกับหลักการของศาสนาอิสลามบ้างหรือไม่ ย่อมทำให้ชาวบ้านมีความมั่นใจที่จะเข้าร่วมในกระบวนการวิจัย นอกจากนี้จากการที่ผู้นำชุมชนกลุ่มต่างๆซึ่งเป็นบุคคลแกนนำของชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยครั้งนี้ด้วยยิ่งทำให้ชาวบ้านมีความมั่นใจและเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆตามกระบวนการวิจัยมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับกับแนวคิดของโกวิทท์ กระจำง(2533,หน้า 41) ที่ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นการรวมกลุ่มบุคคลที่มีความสามารถและมีศักยภาพในกระบวนการแก้ปัญหาและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นและมีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนทำให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในที่สุด

การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผนการปฏิบัติงานนั้น จากผลการวิจัยโดยสรุปพบว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้ร่วมกันวางแผนการปฏิบัติงานโดยยึดจากสาเหตุของปัญหาในขั้นตอนที่ผ่านมาเป็นแนวทางในการวางแผนเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว จากการมีส่วนร่วมในขั้นนี้พบว่าแนวทางการแก้ไขปัญหการวิจัยที่แต่ละฝ่ายได้เสนอนั้นเป็นแนวทางที่คำนึงถึงการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุดทั้งที่เป็นทรัพยากรทางด้านวัตถุและทรัพยากรที่เป็นตัวบุคคล นอกจากนี้ได้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการวางแผนการแก้ปัญหาของแต่ละฝ่ายอีกด้วย ในที่สุดผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ร่วมกันประเมินถึงความเป็นไปได้ของการนำแนวทางการแก้ปัญหาดังกล่าวไปใช้ในขั้นตอนการปฏิบัติงาน ซึ่งวิธีการที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีศักยภาพและมีความอิสระในการตัดสินใจเลือกแนวทางที่คิดว่าดีที่สุด และมีความเหมาะสมกับสภาพของชุมชนมากที่สุดมาใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งการตัดสินใจดังกล่าวปราศจากการชี้แนะจากผู้วิจัยแต่อย่างใด และการที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีแนวคิดที่จะนำแผนการดำเนินงานมาร่วมกันจัดทำเป็นโครงการต่างๆขึ้นนั้นโดยให้เหตุผลว่าเพื่อความสะดวกต่อการนำไป

ปฏิบัติและถ่ายทอดการติดตามประเมินผลการปฏิบัติงานนั้น เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นภูมิความรู้ของชุมชนที่นำเอาเทคนิควิธีการของทางราชการมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาของพวกเขาเอง ซึ่งวิธีการดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวคิดของอมรา พงศาพิชญ์ (2529, หน้า 25-26) ที่กล่าวถึงกลวิธีหลักของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นวิธีการวิจัยที่เน้นการหาแนวทางการแก้ปัญหาโดยประชาชนมีส่วนร่วมและศึกษาดูว่าทรัพยากรในท้องถิ่นมีอะไรบ้างที่จะนำไปสู่วิธีการแก้ไขปัญหานั้น เป็นการพยายามประยุกต์ข้อมูล 2 เรื่องคือเรื่องปัญหาที่ต้องการแก้ไขและเรื่องทรัพยากรของท้องถิ่นที่นำมาเป็นปัจจัยในการแก้ปัญหาดังกล่าว คือดูว่าทำอย่างไรจึงจะนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาแก้ปัญหาได้ ซึ่งจะต้องดูทุกแง่มุมและมุ่งเน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคัดเลือกโครงการเพื่อนำไปปฏิบัติ ถ้ามีแนวทางแก้ไขปัญหาโดยใช้ทรัพยากรของท้องถิ่นได้หลายวิธี จะต้องมีการพิจารณากันว่าปัญหาใดมีความเร่งด่วนกว่ากัน และวิธีการแก้ปัญหาด้วยวิธีใดมีความเหมาะสมมากกว่ากัน

การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการปฏิบัติงานตามแผนนั้น จากผลการวิจัยโดยสรุปพบว่า ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้นำแผนการปฏิบัติงานซึ่งได้จัดทำเป็นโครงการต่างๆนำไปร่วมกันปฏิบัติเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่นักเรียนกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งขั้นตอนนี้สามารถระดมการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมทุกฝ่ายในการปฏิบัติงานตามโครงการต่างๆ ซึ่งในขั้นนี้ทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เรียนรู้การทำงานร่วมกัน ได้ร่วมกันวางแผนในการจัดทำตารางการปฏิบัติงานเพื่อไม่ให้เกิดการซ้ำซ้อนกันจนทำให้การปฏิบัติงานตามโครงการต่างๆประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ซึ่งจากผลการวิจัยดังกล่าวผู้วิจัยคิดว่าอาจเป็นเพราะการมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเริ่มต้นการปฏิบัติงานด้วยโครงการประชาสัมพันธ์การวิจัย ซึ่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายตระหนักดีว่า การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการใดๆก็ตาม สิ่งสำคัญอันดับแรกคือการสร้างความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวให้ชุมชนได้ทราบ โดยเฉพาะการชี้แจงให้ชุมชนได้เล็งเห็นถึงประโยชน์ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมดังกล่าวด้วยแล้วยิ่งทำให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆมากยิ่งขึ้น อีกทั้งกระบวนการวิจัยดังกล่าวเป็นสิ่งที่ยังใหม่สำหรับชุมชนนี้ ดังนั้นการประชาสัมพันธ์การวิจัยจึงต้องใช้วิธีการหลากหลาย โดยเฉพาะการกระตุ้นให้ผู้นำชุมชนกลุ่มต่างๆได้มีบทบาทเป็นแกนนำในการประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจและดึงให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยจึงทำให้ผลการวิจัยในขั้นตอนนี้ประสบผลสำเร็จดังกล่าวซึ่งวิธีการนี้สอดคล้องกับแนวคิดของอดิน รพีพัฒน์และคณะ (2536, หน้า 10-11) ที่กล่าวถึงวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นวิธีการวิจัยที่ผู้ถูกศึกษาหรือสมาชิกของชุมชนได้มี

โอกาสรับรู้นักวิจัยกำลังศึกษาเรื่องอะไร เพื่ออะไร และจะได้มีส่วนร่วมในการศึกษานั้น เมื่อสมาชิกในชุมชนได้เข้าใจโครงการวิจัยและประโยชน์จากการเข้าร่วมในโครงการวิจัยแล้ว ย่อมทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยนั้นต่อไป จากผลการวิจัยถึงแม้ว่าการปฏิบัติตามโครงการในช่วงแรกอาจมีปัญหาและอุปสรรคอยู่บ้างเช่น กลุ่มแกนนำฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครองไม่ค่อยมีความมั่นใจในการเป็นผู้ดำเนินงานในโครงการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเลี้ยงดูบุตรหลานด้านการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งในการประชุมครั้งแรกต้องขอความช่วยเหลือให้ฝ่ายคณะครูมาเป็นพี่เลี้ยงในการจัดประชุมให้ก่อน แต่การทำหน้าที่ดังกล่าว ฝ่ายคณะครูเป็นเพียงผู้คอยแนะนำวิธีการประชุมและขั้นตอนการดำเนินงานในระยะแรกเท่านั้น โดยฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนได้ร่วมกันปฏิบัติตามและแสดงความคิดเห็นในการปฏิบัติตามโครงการดังกล่าวอย่างอิสระ ซึ่งการมีส่วนร่วมการปฏิบัติตามของฝ่ายอื่นๆก็เช่นเดียวกัน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีอิสระในการปฏิบัติตาม โดยนักวิจัยเป็นเพียงผู้ประสานงานและสร้างบรรยากาศความเป็นประชาธิปไตยในการปฏิบัติตามเท่านั้น ซึ่งวิธีการดังกล่าวเป็นบทบาทหนึ่งของนักวิจัยที่ต้องมีความสามารถในการส่งเสริมบรรยากาศแบบประชาธิปไตยในชุมชนอย่างเป็นกันเอง(กมล สูดประเสริฐ,2540,หน้า 18) ซึ่งจากตัวอย่างการมีส่วนร่วมระหว่างฝ่ายคณะครูกับฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนดังกล่าวเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างผู้มีส่วนร่วมและการพึ่งพาซึ่งกันและกัน เป็นวิธีการเน้นให้คนในชุมชนเป็นแกนนำในการทำงานตั้งแต่ต้นและสามารถเป็นแกนนำในการทำงานต่อไปถึงแม้ว่านักวิจัยได้ออกจากพื้นที่ไปแล้วก็ตาม (อมรา พงศาพิชญ์,2529,หน้า25-26) ซึ่งวิธีการนี้สามารถส่งเสริมให้ชุมชนมีความกล้าคิดกล้าแสดงความคิดเห็นและกล้าตัดสินใจในการปฏิบัติตามของเขาเองโดยไม่ต้องรอคอยรัฐบาลให้ความช่วยเหลือแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งการแสดงบทบาทดังกล่าวมีลักษณะเดียวกับการ"เปิดใจเล่าประสบการณ์สู่กลุ่มหรือจับเข่าคุยกัน" (Openhearted Discussion Approach) (ยิ่งยง เทาประเสริฐ,2531)

จากผลการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการติดตามประเมินผลระหว่างการทำงาน ซึ่งพบว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในขั้นตอนดังกล่าวอย่างจริงจัง ได้มีการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานซึ่งกันและกัน เมื่อพบปัญหาหรืออุปสรรคในระหว่างการทำงาน ผู้เกี่ยวข้องแต่ละฝ่ายก็พยายามร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหากันเองภายในกลุ่มก่อน เมื่อพบว่าปัญหาใดที่ภายในกลุ่มไม่สามารถร่วมกันแก้ไขได้ก็จะนำปัญหาดังกล่าวเข้าสู่ที่ประชุมเพื่อให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวต่อไป ซึ่งจากผลการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยคิดว่าอาจเป็นเพราะในขั้นตอนนี้ผู้

มีส่วนเกี่ยวข้องได้ตระหนักถึงความสำคัญของขั้นตอนการติดตามประเมินผลระหว่างการปฏิบัติงานมาแล้ว ซึ่งสังเกตได้ในขั้นตอนการวางแผนการปฏิบัติงานที่ผ่านมา จากการเสนอของผู้นำศาสนาที่ต้องการให้นำแนวทางการแก้ปัญหาให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่ควรได้รับการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ที่แต่ละฝ่ายได้ร่วมกันคัดเลือกมานั้นไปร่วมกันเขียนเป็นโครงการต่างๆขึ้นเพื่อความสะดวกต่อการปฏิบัติงานและง่ายต่อการติดตามผลการปฏิบัติงานดังกล่าว ซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญที่มีต่อการประเมินผลการปฏิบัติงานของชุมชนโดยที่ผู้วิจัยและฝ่ายคณะครูมิได้ชี้นำมาก่อนเลย ดังนั้นจากการที่ผู้นำศาสนาได้เสนอให้เห็นความสำคัญในเรื่องดังกล่าว จึงเป็นการกระตุ้นให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องฝ่ายอื่นๆได้ร่วมระดมการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลและร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในระหว่างการปฏิบัติงานจนประสบผลสำเร็จ ซึ่งวิธีการปฏิบัติงานในขั้นตอนนี้มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของสำนักงานโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จังหวัดกระบี่ (2538) ซึ่งได้ศึกษาการนำกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไปใช้ในการดำเนินงานโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของจังหวัดกระบี่ โดยมีวิธีการดำเนินงานในส่วนของขั้นตอนการประเมินผลในระหว่างการปฏิบัติงานคือมุ่งเน้นให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในขณะปฏิบัติงานได้มีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลทั้งระยะสั้นและระยะยาวร่วมกับคณะทำงานของโครงการดังกล่าวทุกระดับ ทุกพื้นที่ จนทำให้โครงการดังกล่าวประสบผลสำเร็จได้ อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจจากผลการวิจัยในขั้นตอนนี้ที่พบว่าฝ่ายผู้นำศาสนาและฝ่ายผู้นำชุมชนกลุ่มต่างๆไม่พบปัญหาและอุปสรรคในระหว่างการปฏิบัติงานแต่อย่างใดเลยนั้น ผู้วิจัยคิดว่าอาจเป็นเพราะจากที่ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนมุสลิม ซึ่งชาวบ้านมีความเคร่งครัดในการนับถือศาสนามาก ดังนั้นบุคคลในชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาโดยเฉพาะผู้นำศาสนาอิสลามหรือโต๊ะอิหม่าม เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือมาก ซึ่งบทบาทของผู้นำศาสนาอิสลามนอกจากเป็นผู้นำทางความเชื่อทางศาสนาแล้วยังเป็นผู้นำด้านการพัฒนาชุมชนนี้อีกด้วย และบทบาทอีกประการหนึ่งคือทำหน้าที่แก้ไขความขัดแย้งหรือข้อพิพาทต่างๆที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้าน นอกจากนี้ผู้นำศาสนาเป็นผู้นำเอาแนวคิดความรู้ต่างๆที่ได้รับจากหน่วยงานของทางการมาประยุกต์ร่วมกันและภูมิความรู้ของชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกด้วย ด้วยเหตุดังกล่าวผู้นำศาสนาจึงเป็นบุคคลที่มีความรอบรู้และมีบทบาทในชุมชนอย่างยิ่ง ดังนั้นจากการที่ผู้นำศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยครั้งนี้จึงสามารถระดมการมีส่วนร่วมให้การปฏิบัติงานในโครงการต่างๆที่รับผิดชอบอยู่ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์โดยไม่ประสบปัญหาและอุปสรรคแต่อย่างใด เช่น

เดียวกับฝ่ายผู้นำชุมชนกลุ่มต่างๆ ซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มองค์กรที่เกิดจากการรวมกลุ่มของชาวบ้านในชุมชน ทั้งเป็นกลุ่มที่หน่วยงานของรัฐตั้งขึ้น เช่นกลุ่มของผู้นำหมู่บ้าน กลุ่มผู้นำด้านสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน กลุ่มพัฒนาสตรี เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกลุ่มที่ชาวบ้านรวมตัวกันเองเพื่อร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ เช่น กลุ่มผู้นำด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มผู้อาวุโสของหมู่บ้าน เป็นต้น ซึ่งบุคคลเหล่านี้เป็นบุคคลที่มีความรอบรู้ทั้งในด้านการปฏิบัติงานตามวิธีการที่หน่วยงานทางราชการถ่ายทอดให้และความรอบรู้ที่เกิดจากการสั่งสมด้านภูมิปัญญาของท้องถิ่นเอาไว้ โดยในกระบวนการวิจัยครั้งนี้บุคคลดังกล่าวได้นำเอาความรู้ทั้งสองทางมาประยุกต์รวมกันเพื่อใช้ในการปฏิบัติงานตามโครงการต่างๆที่รับผิดชอบ อยู่เช่นเดียวกัน ประกอบกับการเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือจึงทำให้สามารถระดมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการปฏิบัติงานที่ตนเองรับผิดชอบจนประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์โดยไม่พบปัญหาและอุปสรรคดังผลการวิจัย ส่วนการที่ฝ่ายคณะครูและฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนประสบปัญหาและอุปสรรคในระหว่างการปฏิบัติงานนั้นถึงแม้เป็นเรื่องธรรมดาที่การปฏิบัติงานย่อมเกิดปัญหาและอุปสรรคบ้างแต่ก็เป็นประเด็นที่น่าขบคิดถึงสาเหตุของปัญหาดังกล่าวทำไม จึงมีความแตกต่างจากการปฏิบัติงานของฝ่ายผู้นำศาสนาและฝ่ายผู้นำชุมชน ซึ่งผู้วิจัยมีความคิดเห็น ว่าทั้งนี้อาจเป็นเพราะฝ่ายคณะครูและฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนต่างฝ่ายต่างนำแนวคิดและวิธีการที่แต่ละฝ่ายมีความถนัดมาปฏิบัติงาน โดยฝ่ายคณะครูได้นำเอาแนวคิดและวิธีการของการปฏิบัติงานในระบบราชการมาใช้คือนำเอาหลักสูตรและวิธีการจัดการเรียนการสอนให้บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรมาเป็นแนวทางหลักในการปฏิบัติงานตามโครงการต่างๆที่ตนรับผิดชอบอยู่ ซึ่งยังไม่ค่อยได้นำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวิถีชีวิตชาวบ้านในชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานมากนัก เช่นเดียวกับฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครองที่นำเอาแนวคิดและวิธีการที่ใช้ในชีวิตประจำวันมาเป็นหลักในการปฏิบัติงานแต่เพียงอย่างเดียวโดยไม่ค่อยได้ศึกษาวิธีการอื่นๆที่อาจทำให้การปฏิบัติงานได้ดีกว่าวิธีที่นำมาใช้อยู่ จึงอาจเป็นที่มาของปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในระหว่างการปฏิบัติงานก็เป็นได้ ซึ่งต่อมาเมื่อทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน ทำให้แต่ละฝ่ายเกิดการปรับวิธีการปฏิบัติงานโดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่างนำเอาจุดเด่นการทำงานของแต่ละฝ่ายมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานหรือการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในระหว่างการปฏิบัติงานจนประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ซึ่งผู้วิจัยขอยกตัวอย่างการปฏิบัติงานในชั้นตอนนี้ เช่น การปฏิบัติงานในโครงการครูอนุบาลสัญจรโดยฝ่ายคณะครูประสบปัญหาว่ามีพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนบางคนไม่ค่อยได้จัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความคิด

สร้างสรรคิให้แก่บุตรหลานของตนที่บ้าน ซึ่งต่อมาทราบว่าสาเหตุของปัญหาดังกล่าวเกิดจากพ่อแม่ผู้ปกครองขาดความมั่นใจในการนำเอาความรู้ที่ได้รับจากการเข้ารับการอบรมนำมาจัดกิจกรรมให้แก่บุตรหลาน จากปัญหาดังกล่าวผู้วิจัยคิดว่าถ้าฝ่ายคณะครูใช้วิธีการแก้ปัญหาโดยมุ่งให้ความรู้แก่พ่อแม่ผู้ปกครองของนักเรียนแต่เพียงอย่างเดียวก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้เพราะชาวบ้านอาจไม่คุ้นเคยกับวิธีการปฏิบัติงานที่เป็นทางการมากเกินไปและการรับแรงชาวบ้านจนเกินไปนั้นจะทำให้ชาวบ้านปรับตัวไม่ทันซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆตามมาอีก ดังนั้นจากวิธีการของคณะครูที่ค่อยๆสร้างความมั่นใจสร้างความเข้าใจและความตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยตลอดจนใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติตามวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนมาร่วมในการแก้ปัญหาดังกล่าวด้วย จึงสามารถทำให้การแก้ไขปัญหาดังกล่าวประสบความสำเร็จดังผลการวิจัยได้ การร่วมกันปฏิบัติงานในขั้นตอนนี้ของฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนก็เช่นเดียวกัน ถ้าบุคคลดังกล่าวไม่พยายามแสวงหาวิธีต่างๆเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในระหว่างการปฏิบัติงาน และไม่ยอมรับคำแนะนำหรือความช่วยเหลือของฝ่ายอื่นๆ โดยคิดว่าวิธีการปฏิบัติงานที่ตนเองทำอยู่นั้นดีที่สุดแล้วซึ่งวิธีการดังกล่าวอาจไม่สามารถทำให้การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในระหว่างการปฏิบัติงานประสบความสำเร็จดังผลการวิจัยได้ ซึ่งจากการแสดงความคิดเห็นต่อผลการวิจัยที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดในขั้นตอนนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดของสุภาวงศ์ จันทวนิช (2539, หน้า 70) ที่กล่าวว่าผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมี 3 ฝ่ายคือ ฝ่ายชาวบ้าน ฝ่ายนักพัฒนาและฝ่ายนักวิจัย ซึ่งทั้ง 3 ฝ่ายต่างมีโลกทัศน์ต่างกันตามกรอบแนวคิดที่ตนยึดถือ วิธีการวิจัยดังกล่าวเป็นการเชื่อมโยงคุณสมบัติของแต่ละฝ่ายมาเชื่อมแก่กัน เพื่อให้มีโลกทัศน์ร่วมกัน อันเป็นจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาต่างๆของชุมชน

ส่วนการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการประเมินผลเมื่อสิ้นสุดกระบวนการวิจัย ซึ่งจากผลการวิจัยในขั้นตอนนี้พบว่าสามารถระดมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นถึงจุดเด่นจุดด้อยของการร่วมกันปฏิบัติงานในโครงการต่างๆทุกขั้นตอนตามกระบวนการวิจัย ร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมา นอกจากนี้ผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่ายได้แสดงความพอใจและความภาคภูมิใจต่อผลการร่วมกันปฏิบัติงานตลอดกระบวนการวิจัย และทุกฝ่ายได้ร่วมกันตัดสินใจให้กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่กลุ่มเป้าหมายยังคงอยู่ถึงแม้สิ้นสุดการวิจัยแล้วก็ตาม ซึ่งจากแนวคิดดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวคิดของอลิศรา ชูชาติและคณะ(2538, หน้า 4)

ที่กล่าวถึงผลจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าวิธีการวิจัยนี้ทำให้ชุมชนเกิดการพึ่งตนเอง แม้โครงการวิจัยจะสิ้นสุดลงแล้วก็ตาม แต่การมีส่วนร่วมก็จะยังคงมีอยู่ตลอดไป ทำให้ประชาชนได้รับประโยชน์อย่างถาวรและยั่งยืน ซึ่งสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีความมั่นใจที่จะนำกระบวนการวิจัยนี้ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาอื่นๆของชุมชนถึงแม้กระบวนการวิจัยครั้งนี้จะสิ้นสุดลงแล้วก็ตาม ผู้วิจัยคิดว่าอาจเป็นเพราะจากการนำกระบวนการวิจัยนี้มาใช้ผู้วิจัยได้ขอให้ผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นคนของชุมชนได้ทำหน้าที่ผู้ช่วยนักวิจัยด้วย ดังนั้นบทบาทของผู้ใหญ่บ้านนอกจากเป็นผู้นำหมู่บ้านแล้วยังมีบทบาทเป็นนักวิจัยในท้องถิ่นอีกด้วยซึ่งผู้วิจัยคิดว่าเมื่อกระบวนการวิจัยครั้งนี้สิ้นสุดลงและนักวิจัยได้ออกจากพื้นที่การวิจัยแล้วแต่ชุมชนก็จะสามารถนำกระบวนการวิจัยนี้ไปใช้ได้อย่างต่อเนื่องซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของอมรา พงศาพิชญ์, 2529, หน้า 25-26) ที่กล่าวถึงกลวิธีหลักของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในประเด็นนี้ว่า เป็นวิธีการที่เน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ปัญหาและสามารถทำต่อไปได้หลังจากนักวิจัยออกจากพื้นที่แล้ว วิธีการที่จะทำให้งานดำเนินต่อไปได้ตลอดคือ การหาคนใน หมู่บ้านมาเป็นแกนนำในการทำงานตั้งแต่ต้นเพื่อสานต่อในกระบวนการวิจัยต่อไป นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่ควรอภิปรายจากผลการวิจัยในขั้นตอนนี้อีกคือ จากผลการวิจัยในขั้นตอนนี้เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความกล้าแสดงออก กล้าแสดงความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในการร่วมกันประเมินผลการปฏิบัติงานที่ผ่านมา และนำจุดเด่นจุดด้อยจากการร่วมกันประเมินผลครั้งนี้ไปปรับปรุงการปฏิบัติงานดังกล่าวต่อไปอีก ซึ่งวิธีการประเมินผลในขั้นตอนนี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า การวิจัยประเมินผลแบบมีส่วนร่วม (Lasal,1983) อีกประเด็นหนึ่งที่ผู้วิจัยขอแสดงความคิดเห็นจากผลการวิจัยในขั้นตอนนี้คือจากผลการวิจัยที่พบว่าในขั้นตอนนี้มีผู้เข้าร่วมการประชุมจำนวนทั้งสิ้น 80 คน ซึ่งผู้เข้าร่วมการประชุมมีจำนวนมากกว่าการประชุมในขั้นตอนแรกโดยมีผู้เข้าร่วมการประชุมจำนวนทั้งสิ้น 55 คนเท่านั้น ผู้วิจัยคิดว่าอาจเป็นเพราะชาวบ้านในชุมชนได้เห็นประโยชน์ของการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยดังกล่าวเพิ่มมากขึ้นและเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จจากการร่วมกันจัดทำโครงการประชาสัมพันธ์การวิจัยของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ซึ่งโครงการดังกล่าวเป็นโครงการที่ร่วมดำเนินงานตลอดกระบวนการวิจัย โดยแต่ละฝ่ายได้ชี้แจงให้ชาวบ้านในชุมชนทราบเกี่ยวกับความก้าวหน้าของกระบวนการวิจัยอยู่ทุกระยะจนทำให้ต่อมามีชาวบ้านที่ไม่ได้อยู่ในรายชื่อของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัยมาเข้าร่วมในกิจกรรมในโครงการต่างๆเพิ่มมากขึ้น โดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องไม่ได้ปิดกั้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านแต่

อย่างใดกลับส่งเสริมให้ชาวบ้านที่สนใจดังกล่าวเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัยให้มากขึ้นอีกด้วย ซึ่งจากผลการวิจัยดังกล่าวเป็นปรากฏการณ์ที่น่ายินดีอย่างยิ่งที่ชาวบ้านรอบนอกให้ความสนใจและเข้ามามีส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้น จึงนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของชุมชนในการนำกระบวนการมีส่วนร่วมไปแก้ปัญหาด้านอื่นๆของชุมชนต่อไป

ในส่วนของผลการพัฒนาด้านความคิดสร้างสรรค์ที่เกิดจากกระบวนการวิจัย ซึ่งพบว่าค่าเฉลี่ยคะแนนความคิดสร้างสรรค์โดยแยกตามองค์ประกอบ 3 องค์ประกอบ คือความคิดริเริ่ม ความคิดคล่องตัวและความคิดละเอียดละออ ตลอดจนความคิดสร้างสรรค์โดยรวมทุกองค์ประกอบของนักเรียนกลุ่มเป้าหมายหลังเข้าร่วมกระบวนการวิจัยสูงกว่าก่อนเข้าร่วมกระบวนการวิจัย และนักเรียนดังกล่าวยังมีพฤติกรรมด้านความคิดสร้างสรรค์และพฤติกรรมที่พึงประสงค์อื่นๆเพิ่มขึ้นมากกว่าก่อนเข้าร่วมกระบวนการวิจัยอีกด้วย จากผลการวิจัยดังกล่าวผู้วิจัยมีประเด็นในการอภิปรายดังนี้คือ การนำวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาทดลองใช้ในการแก้ไขปัญหา นักเรียนมีพฤติกรรมที่ควรได้รับการพัฒนาด้านความคิดสร้างสรรค์นั้น จากผลการวิจัยในส่วนของความร่วมมือของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่พบว่ากระบวนการวิจัยนี้สามารถระดมความร่วมมือของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายในการปฏิบัติงานทุกขั้นตอนตามกระบวนการวิจัย ซึ่งจากผลความสำเร็จดังกล่าวได้ส่งผลถึงการพัฒนาด้านความคิดสร้างสรรค์ให้แก่กลุ่มเป้าหมายด้วย ทำให้กลุ่มเป้าหมายได้รับการพัฒนาในด้านดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง ทั้งในขณะที่นักเรียนอยู่ที่โรงเรียนและเมื่อนักเรียนกลับไปถึงบ้าน โดยเมื่ออยู่ในโรงเรียนคณะครูร่วมกับพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนและชุมชนได้ร่วมกันจัดกิจกรรมต่างๆที่เอื้อต่อการพัฒนาด้านดังกล่าวทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน ซึ่งกิจกรรมต่างๆที่ช่วยพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่นักเรียนเป็นกิจกรรมที่มีความหลากหลายซึ่งเกี่ยวข้องกับเนื้อหาในบทเรียนและเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตประจำวันของนักเรียน นอกจากนี้กิจกรรมดังกล่าวยังได้มุ่งเน้นการส่งเสริมในด้านคุณธรรมจริยธรรมให้แก่ นักเรียนอีกด้วย ดังนั้นจากผลการวิจัยในส่วนนี้จึงพบว่านอกจากนักเรียนกลุ่มเป้าหมายจะมีพฤติกรรมในด้านความคิดสร้างสรรค์เพิ่มขึ้นแล้ว นักเรียนกลุ่มดังกล่าวยังมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ด้านอื่นๆเพิ่มมากขึ้นอีกด้วยเช่นพฤติกรรมด้านความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสามัคคี การยอมรับในกฎระเบียบข้อตกลงของห้องเรียน เป็นต้น และเมื่อนักเรียนกลับจากโรงเรียนไปอยู่ที่บ้าน พ่อแม่ผู้ปกครองและชุมชนได้ร่วมกันจัดกิจกรรมต่างๆที่ช่วยพัฒนาในด้านความคิดสร้างสรรค์ให้แก่นักเรียนเพิ่มเติมอีกด้วย ดังนั้นจากผลการวิจัยนี้จึงเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิดระหว่างโรงเรียน

พ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนและชุมชนจนทำให้การพัฒนาทางด้านดังกล่าวให้แก่เด็กนักเรียนกลุ่มเป้าหมายเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของนิตยา สุวรรณศรี (2535, หน้า 11) และแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ(2540, หน้า 62) ที่ได้เสนอแนวคิดในการพัฒนาในด้านต่างๆ ของเด็กก่อนวัยเรียนว่า เด็กวัยนี้จะต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องนับตั้งแต่ครอบครัว รัฐบาล เอกชน โรงเรียน ชุมชน เป็นต้น ซึ่งแต่ละฝ่ายจะต้องร่วมกันส่งเสริมด้วยรูปแบบที่หลากหลาย และเป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่อง จากผลการวิจัยด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่เด็กนักเรียนกลุ่มเป้าหมายพบว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแต่ละฝ่ายได้ใช้วิธีการหลากหลายในการพัฒนาทางด้านดังกล่าวให้แก่เด็กนักเรียนเช่นฝ่ายคณะครูได้จัดกิจกรรมต่างๆโดยใช้วัสดุอุปกรณ์หรือสื่อที่ช่วยกระตุ้นให้นักเรียนเกิดความคิดสร้างสรรค์ควบคู่กับการจัดบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนอีกด้วย และในส่วนของพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนก็ได้ใช้กิจกรรมและวิธีการในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่บุตรหลานได้อย่างหลากหลายเช่นเดียวกัน เช่นพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนได้ร่วมกันผลิตสื่อและของเล่นจากวัสดุพื้นบ้านมาให้บุตรหลานได้เล่นเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่บุตรหลาน หรือการใช้คำถามที่มุ่งกระตุ้นให้บุตรหลานตอบตามความคิดสร้างสรรค์ของตนเอง ตลอดจนจัดบรรยากาศที่เอื้อต่ออำนวยต่อการพัฒนาด้านความคิดสร้างสรรค์ให้แก่บุตรหลานอีกด้วย อีกทั้งจากการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยครั้งนี้ทำให้พ่อแม่ผู้ปกครองได้ให้ความสำคัญต่อการดูแลเอาใจใส่กับบุตรหลานของตนเองในด้านอื่นๆเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวคิดของทอเรนซ์ (Torrance, 1963, p.1) ที่กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่เด็กในระดับปฐมวัยว่า การที่จะพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่เด็กจะต้องมุ่งความสำคัญไปที่พ่อแม่ ผู้ปกครองและครูตลอดจนชุมชนในการส่งเสริมสนับสนุนรวมทั้งจัดประสบการณ์ให้เด็กได้มีการพัฒนาในด้านดังกล่าวตั้งแต่เยาว์วัยติดต่อกันไปอย่างต่อเนื่อง

จากผลการวิจัยในส่วนของพัฒนาในด้านความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนกลุ่มเป้าหมาย ทั้งผลการวิจัยในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพดังที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงความมีประสิทธิภาพของกระบวนการวิจัยที่ผู้วิจัยได้นำมาทดลองใช้ในการแก้ปัญหาเด็กนักเรียนที่มีพฤติกรรมที่ควรได้รับการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ในโรงเรียนและชุมชนเป้าหมายดังกล่าว ซึ่งกระบวนการวิจัยนี้สามารถนำมาเป็นเครื่องมือที่ใช้แก้ปัญหาดังกล่าวจนประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้

นอกจากนี้กระบวนการวิจัยสามารถชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการร่วมกันปฏิบัติงาน เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวและร่วมกันยืนยันถึงแนวคิดในการนำกระบวนการวิจัยนี้ไปใช้ในชุมชนต่อไป ถึงแม้ว่ากระบวนการวิจัยในครั้งนี้เสร็จสิ้นลงแล้วก็ตาม ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงทิศทางการพัฒนาของชุมชนดังกล่าวซึ่งเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยครั้งนี้แบ่งเป็น 2 ส่วนได้แก่

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

กระบวนการวิจัยนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ทุกพื้นที่ ซึ่งผู้นำไปใช้ควรปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพของพื้นที่และบริบททางสังคมในพื้นที่ที่ศึกษา แต่ทั้งนี้ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่ควรคำนึงถึงในการนำกระบวนการวิจัยนี้ไปใช้ดังนี้

1.1 ปัญหาการวิจัยไม่ควรเริ่มต้นจากนักวิจัยแต่เพียงฝ่ายเดียว

วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีการวิจัยที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาใดปัญหาหนึ่ง ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในหน่วยงานหรือเป็นปัญหาของชุมชน ซึ่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องร่วมกันแก้ไข ดังนั้นปัญหาการวิจัยจึงควรเริ่มต้นจากหน่วยงานหรือชุมชนมากกว่าเป็นปัญหาที่เกิดจากความต้องการทำวิจัยของผู้วิจัยแต่เพียงฝ่ายเดียว และถึงแม้ว่านักวิจัยจะเป็นผู้ค้นพบปัญหาเพื่อใช้ในการวิจัยด้วยตนเองก็ตาม แต่ถ้าปัญหาดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับหน่วยงานหรือชุมชนในพื้นที่การวิจัยแล้ว ผู้วิจัยจึงควรประสานงานให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายในพื้นที่นั้นได้ตรวจสอบปัญหาดังกล่าวร่วมกับผู้วิจัยด้วยว่าเป็นปัญหาที่มีอยู่จริงหรือไม่และถ้าเป็นปัญหาที่มีอยู่จริง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องดังกล่าวได้เห็นความสำคัญต่อการร่วมกันแก้ไขปัญหานี้หรือไม่ ซึ่งหากบุคคลดังกล่าวได้เห็นความสำคัญที่มีต่อปัญหาการวิจัยแล้วก็จะส่งผลในทางที่ดีต่อการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยต่อไป ซึ่งประเด็นนี้นักวิจัยควรให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

1.2 ความเต็มใจของหน่วยงานหรือชุมชนที่ศึกษา

วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการวิจัยที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายในหน่วยงานหรือในชุมชนที่ศึกษาเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาใดปัญหาหนึ่ง ดังนั้นการนำวิธีการวิจัยนี้ไปใช้ในหน่วยงานใดหรือชุมชนใด จึงควรขออนุญาตจากผู้บริหารหน่วยงาน

หรือผู้นำชุมชนดังกล่าวเสียก่อน มิฉะนั้นอาจไม่ได้รับความร่วมมือหรืออาจเกิดปัญหาอื่นๆตามมาได้

1.3 การได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายผู้บริหารหรือผู้นำชุมชน

วิธีการวิจัยนี้ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจากผลการวิจัยครั้งนี้ ทำให้ทราบว่าผู้บริหารหน่วยงานและผู้นำชุมชนกลุ่มต่างๆมีบทบาทสำคัญในการระดมการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ดังนั้นในการนำวิธีการวิจัยครั้งนี้ไปประยุกต์ใช้ถ้าได้รับการสนับสนุนหรือส่งเสริมจากบุคคลดังกล่าวแล้วย่อมส่งผลให้การมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยประสบผลสำเร็จได้

1.4 การสร้างความสัมพันธ์กับหน่วยงานหรือชุมชน

วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยจะต้องใช้เวลาศึกษาในพื้นที่การวิจัยโดยใช้เวลานานพอสมควร เพื่อสังเกตกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัยและสังเกตปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นจากการนำวิธีการวิจัยนี้ไปใช้ในพื้นที่ดังกล่าว ดังนั้นก่อนอื่นผู้วิจัยจึงต้องสร้างความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและชาวบ้านในชุมชนให้เกิดความไว้วางใจผู้วิจัยก่อน เมื่อบุคคลดังกล่าวเกิดความไว้วางใจผู้วิจัยแล้วก็จะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยต่อไป

1.5 การให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากผลการวิจัยครั้งนี้พบว่าหากชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของพวกเขາเองโดยมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัยแล้ว และผู้วิจัยได้ชี้แจงให้ชุมชนได้เล็งเห็นประโยชน์จากการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆอย่างเป็นรูปธรรม ตลอดจนเน้นให้ชาวบ้านรู้สึกว่าเป็นงานของเขาเองไม่ใช่ให้พวกเขา รู้สึกว่าเป็นกลุ่มทดลองการวิจัยหรือเป็นกลุ่มที่หน่วยงานของรัฐใช้ในการสร้างภาพการทำงานแล้ว จะทำให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่และจะกระทำทุกวิถีทางเพื่อให้กิจกรรมต่างๆที่เข้าร่วมประสบผลสำเร็จ ดังนั้นหน่วยงานต่างๆของรัฐและขององค์กรเอกชนอื่นๆที่ปฏิบัติหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนจึงควรตระหนักและให้ความสำคัญกับข้อค้นพบนี้โดยพยายามส่งเสริมให้ชาวบ้านในชุมชนมาเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการพัฒนา ซึ่งวิธีการดังกล่าวจะทำให้ชาวบ้านรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการหรือกิจกรรมต่างๆเหล่านั้นด้วย ซึ่งจะทำให้โครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ประสบผลสำเร็จมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันโดยเฉพาะผลพวงจากความสำเร็จดังกล่าวที่ผู้วิจัยคิดว่ามีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าผลจากการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานนั้นก็คือความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานต่างๆของราชการที่จะมีเพิ่มมากขึ้นนั่นเอง

1.6 การให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการวิจัยให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ทราบ การนำวิธีการวิจัยนี้ไปใช้ ผู้วิจัยควรตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับหัวข้อการวิจัย วัตถุประสงค์การวิจัย รายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการวิจัย โดยเฉพาะการชี้แจงให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและชาวบ้านในชุมชนทราบเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมการวิจัยดังกล่าว ดังนั้นการประชาสัมพันธ์การวิจัยจึงมีความสำคัญที่จะสามารถระดมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ โดยเฉพาะการส่งเสริมให้บุคคลที่เป็นแกนนำคือผู้บริหารหน่วยงานหรือผู้นำชุมชนกลุ่มต่างๆมาช่วยในการประชาสัมพันธ์การวิจัยร่วมกับผู้วิจัยด้วยแล้วก็ยิ่งสร้างความเข้าใจและความเชื่อมั่นให้แก่ชุมชนมากยิ่งขึ้น

1.7 ความเข้าใจระเบียบวิธีการวิจัย

เนื่องจากกระบวนการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังการนำกระบวนการวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้ ผู้วิจัยควรศึกษาเกี่ยวกับระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพให้เข้าใจอย่างถ่องแท้เสียก่อน

1.8 บทบาทของนักวิจัย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม บทบาทของผู้วิจัยเป็นเพียงผู้กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายตามกระบวนการวิจัย ดังนั้นบทบาทส่วนใหญ่จึงอยู่ที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องดังกล่าว ซึ่งจากผลการวิจัยครั้งนี้พบว่าหากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยอย่างเต็มที่โดยแสดงบทบาทเป็น "พระเอก" ตลอดกระบวนการวิจัยแล้ว บุคคลดังกล่าวจะเกิดความภาคภูมิใจกับผลการปฏิบัติงานของพวกเขาเองและสามารถร่วมกันปฏิบัติงานดังกล่าวต่อไปได้อีกถึงแม้ว่านักวิจัยจะออกจากพื้นที่แล้วก็ตาม แต่ถ้านักวิจัยแสดงบทบาทเป็น "พระเอก" เสียเองอาจทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือชาวบ้านในชุมชนไม่กล้าเข้ามามีส่วนร่วม หรือถ้าเข้ามามีส่วนร่วมก็เพราะเกิดจากความเกรงใจผู้วิจัย และไม่กล้าตัดสินใจใดๆในขณะร่วมกันปฏิบัติงานเลยก็ได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคอย่างยิ่งต่อการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยนี้

1.9 การให้ความสำคัญกับกลุ่มองค์กรชาวบ้าน

การนำวิธีการวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้นั้น ก่อนอื่นผู้วิจัยควรศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มองค์กรของชาวบ้านในชุมชนให้ดีเสียก่อน คือดูว่าในชุมชนมีองค์กรที่เกิดจากการรวมกลุ่มของชาวบ้านนั้นมีกี่กลุ่ม เป็นกลุ่มที่หน่วยงานของรัฐจัดตั้งขึ้นหรือเป็นกลุ่มที่ชาวบ้านรวมตัวกันจัดตั้งขึ้นเอง และแต่ละกลุ่มจัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์อะไร สมาชิกในกลุ่มแบ่งหน้าที่ทำงานกันอย่างไร เป็นต้น

ซึ่งข้อมูลดังกล่าวจะเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ซึ่งเป็นข้อมูลที่นักวิจัยควรให้ความสำคัญเพราะจากผลการวิจัยครั้งนี้ทำให้ทราบว่ากลุ่มองค์กรชาวบ้านเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็งมากโดยเฉพาะกลุ่มที่ชาวบ้านร่วมกันจัดตั้งขึ้นเองโดยชาวบ้านจะให้ความสำคัญและเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆกับกลุ่มดังกล่าวมากกว่ากลุ่มที่หน่วยงานของรัฐเป็นผู้จัดตั้งขึ้น ดังนั้นการให้ความสำคัญกับกลุ่มองค์กรชาวบ้านต่างๆเหล่านี้โดยกระตุ้นให้ผู้นำกลุ่มต่างๆเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยแล้ว บุคคลดังกล่าวก็จะสามารถระดมการมีส่วนร่วมผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและชาวบ้านในชุมชนได้

1.10 การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน

ชุมชนในชนบทเป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ดังนั้นชุมชนจึงเป็นแหล่งรวมของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่างๆเอาไว้ ซึ่งชาวบ้านได้นำภูมิปัญญาดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันของพวกเขา ดังนั้นการพัฒนาชนบทของหน่วยงานทางราชการหรือองค์กรเอกชนจึงควรศึกษาในด้านดังกล่าวให้เข้าใจอย่างต้องแท้เสียก่อนก่อนนำโครงการหรือกิจกรรมต่างๆเข้าไปในชุมชน และหน่วยงานดังกล่าวควรนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนมาประยุกต์กับแนวทางการดำเนินงานของหน่วยงานเพื่อนำไปใช้กับชาวบ้านให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านเอง ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้ชาวบ้านจะได้รับประโยชน์จากโครงการหรือกิจกรรมต่างๆมากกว่าการนำเฉพาะวิธีดำเนินงานของหน่วยงานทางราชการมาใช้แต่เพียงอย่างเดียว ยิ่งไปกว่านั้นประโยชน์ที่จะได้รับจากการนำวิธีดังกล่าวไปใช้อีกประการหนึ่งก็คือจะทำให้หน่วยงานของราชการและชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน กล่าวคือหน่วยงานของราชการได้เรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนในขณะเดียวกันชาวบ้านได้เรียนรู้และเข้าใจการปฏิบัติงานของหน่วยงานราชการและให้ความร่วมมือในโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาต่างๆของหน่วยงานดังกล่าวเพิ่มมากขึ้น

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยขอเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

2.1 เมื่อสิ้นสุดกระบวนการวิจัยครั้งนี้ ควรได้มีการศึกษาและติดตามผลว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานดังกล่าวต่อไปหรือไม่ ได้ผลอย่างไร และมีการนำวิธีการดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาด้านอื่นๆหรือไม่ อย่างไร

2.2 ควรได้มีการศึกษาการนำกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไปใช้ในการแก้ไขปัญหานักเรียนมีพฤติกรรมที่ควรได้รับการพัฒนาด้านความคิดสร้างสรรค์ แต่เปลี่ยนกลุ่มเป้าหมายเป็นนักเรียนในระดับชั้นอื่นๆของโรงเรียน

2.3 ควรได้มีการศึกษาวิจัยเฉพาะเรื่องในการนำวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไปใช้ เช่นศึกษาว่าปัจจัยและเงื่อนไขใดบ้างที่เป็นอุปสรรค หรือขัดขวางการมีส่วนร่วมและที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัยนี้

2.4 ควรนำกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไปใช้ในการแก้ปัญหาหรือป้องกันปัญหาของนักเรียนเช่นปัญหานักเรียนที่มีอัตราเสี่ยงต่อการติดยาเสพติด การเบี่ยงเบนทางเพศ หรือปัญหาการปรับตัวของนักเรียน เป็นต้น

ผลกระทบจากการวิจัยหลังสิ้นสุดกระบวนการวิจัย

หลังสิ้นสุดกระบวนการวิจัยได้เกิดผลกระทบต่างๆตามมาดังนี้

1. โรงเรียนได้รับการคัดเลือกจากสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอกันตังให้เป็นโรงเรียนนำร่องในโครงการการจัดการศึกษาอนุบาลระดับตำบล ซึ่งโครงการดังกล่าวมุ่งเน้นให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในระดับก่อนประถมศึกษาร่วมกับทางโรงเรียน
2. ชาวบ้านในชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันจากการร่วมกันปฏิบัติงานตลอดกระบวนการวิจัย และนำเอาประสบการณ์ดังกล่าวไปใช้ในกิจกรรมต่างๆของชุมชน ซึ่งจากการสอบถามคณะครูและผู้นำชุมชนกลุ่มต่างๆทำให้ทราบว่าหลังสิ้นสุดกระบวนการวิจัย ชาวบ้านที่เข้าร่วมในกระบวนการวิจัยมีความกล้าแสดงออกทางความคิด ร่วมแสดงความคิดเห็น กล้าให้ข้อเสนอแนะในเรื่องต่างๆเพิ่มมากขึ้น เช่นสังเกตจากกิจกรรมการประชุมกลุ่มของชาวบ้านด้วยตนเองหรือการประชุม อบรมต่างๆที่หน่วยงานทางราชการเป็นผู้จัดขึ้น เช่นการประชุมผู้ปกครองนักเรียนประจำภาคเรียน เป็นต้น
3. โรงเรียนและชุมชนได้ร่วมกันนำกระบวนการวิจัยดังกล่าวไปส่งเสริมนิสัยรักการอ่านหนังสือของนักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาของโรงเรียน
4. ตัวแทนคณะครูจากโรงเรียนใกล้เคียงซึ่งอยู่ในโรงเรียนกลุ่มเดียวกัน ได้ขอเข้าร่วมเป็นผู้สังเกตการณ์ตลอดกระบวนการวิจัยได้นำกระบวนการวิจัยนี้ไปถ่ายทอดให้กับคณะครูในโรงเรียนของตนเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาต่างๆของโรงเรียนโดยใช้การมีส่วนร่วมของชุมชนมาร่วมแก้ปัญหา ดังกล่าวต่อไป